

Gerrit van der Heide

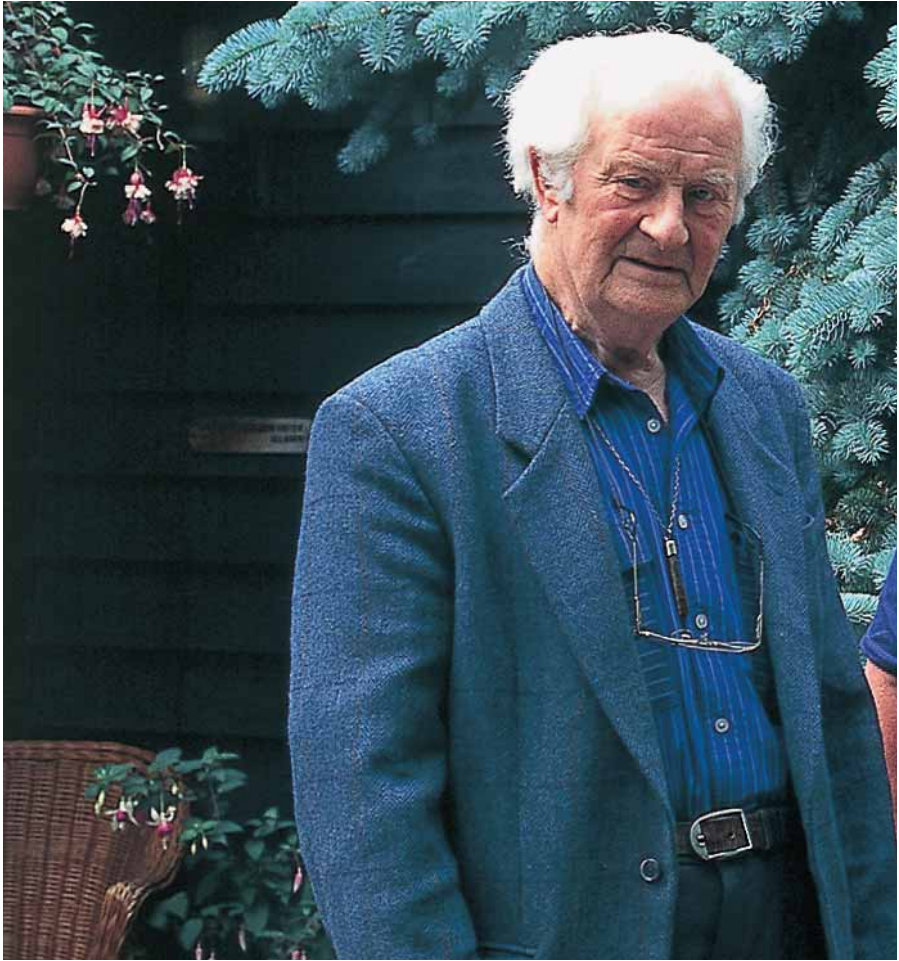
(Rotterdam 6 juni 1915 - Kallenkote 18 september 2006)

door Frits David Zeiler

Sommige mensen zijn geboren pioniers, en zien kans om die status hun leven lang te behouden en te bewijzen. Ze doen uitvindingen en ontdekkingen, ze brengen een wetenschappelijke doorbraak teweeg, ze verrichten met de spade in de hand letterlijk ontginningswerk en ze leggen daarvan op alle mogelijke manieren getuigenis af. De oudheidkundige Gerrit van der Heide, die afgelopen september op 91-jarige leeftijd overleed, verenigde al die aspecten in zich. Hij was niet alleen één van de werkers van het eerste uur in de nieuwe Noordoostpolder, maar ook één van de grondleggers van het archeologisch, geologisch, paleontologisch en vooral ook scheeps-archeologisch onderzoek in het gehele Zuiderzeegebied. Veel van zijn werk speelde zich af in de directe omgeving van Kampen, waarbij geen onderscheid werd gemaakt tussen het 'nieuwe' en het 'oude' land. Een groot aantal publicaties, onder meer in de *Kamper Almanak*, getuigt daarvan.

Gerrit Daniël van der Heide werd op 6 juni 1915 in Rotterdam geboren en was aanvankelijk voorbestemd om bedrijfsleider te worden in de herenmodezaak van zijn vader. Hij doorliep de kweekschool en belandde uiteindelijk niet voor de klas, maar in de journalistiek. Het lidmaatschap van de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie opende een geheel nieuwe wereld voor hem, en toen hij de gelegenheid kreeg om een reis naar de Britse eilanden te maken werd ook de schrijver in hem wakker. *De Jan van Gent, een vogel van den oceaan* werd in 1935 de eerste van een reeks van honderden publicaties over natuur en natuurbehoud, en al spoedig ook over cultuurgeschiedenis en cultuurbescherming.

Vanaf 1946 was Gerrit van der Heide betrokken bij het oudheidkundig bodemonderzoek in de IJsselmeerpolders en in die hoedanigheid verwierf hij zijn grootste faam. Formeel kwam hij in dienst van achtereenvolgens het Biologisch-Archeologisch Instituut te Groningen en de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek te Amersfoort, ambtelijk gezien behoorde hij tot de Wetenschappelijke Staf van de Directie Wieringer-

Gerrit van der Heide 1997. Foto: Frits David Zeiler.

meer/Noordoostpolderwerken, en persoonlijk koos hij nog weer een andere weg. Nadat hij met zijn vrouw Klaske Jelsma eerst enige tijd in een woonboot bij Lemmer had vertoefd, werd Middelbuurt op het voormalige eiland Schokland voor het echtpaar de vaste woonstee. Het was er héél eenzaam, de naaste buren woonden aan gene zijde van een onmetelijk rietland, vier kilometer verderop. Van der Heide's officiële werkplek was het kantoor van de 'Directie' (de latere Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders) aan de

Molenstraat te Kampen. Het oude Pesthuis, dat nu onder meer de IJsselacademie onderdak biedt, vormde daar het eerste onderkomen voor de groeiende collectie bodemvondsten. Maar gaandeweg concentreerde pionier Gerrit ook deze activiteiten steeds meer op Schokland; de verhuizing van de collectie was dan ook een kwestie van tijd. Toen het oude kerkje van Middelbuurt als expositieruimte beschikbaar kwam, ontstond het nog steeds vermaarde museum, waarin de verschillende wetenschappelijk disciplines op een aantrekkelijke manier worden gepresenteerd. Ook de gesteentetuin, waarin het haast onwaarschijnlijke verhaal van de Scandinavische zwerfkeien wordt verbeeld, en het museum voor scheepsarcheologie (aanvankelijk in Ketelhaven, nu in Lelystad), zijn voortgekomen uit Van der Heide's initiatieven. Toen hij in 1974 het voormalige eiland verwisselde voor het Zuiderzeemuseum op de westwal, bleef hij in en om zijn oude werkgebied actief. De uiteindelijke keuze, na zijn pensionering, voor een boerderij in Kallenkote bij Steenwijk lag dan ook voor de hand. Niet dat hij daar neerstreek voor een 'rustige oude dag'; tot op het laatst bleef hij voor instellingen als Museum Schoonewelle in Zwartsluis en de Stichting Stoomgemaal Mastenbroek actief.

Er is bijna geen onderwerp, waarmee deze oudheidkundige duizendpoot zich niet heeft bezig gehouden. Wie wil schrijven over de burchten van Kuinre, de hertshoornen werktuigen van Spoolde, het zojuist genoemde stoomgemaal, de paalwerken rond het eiland Schokland, de eerste romaanse kerkbouw in Kampen of de huisterpen op het Kampereiland, grijpt terug op Van der Heide's nog altijd informatieve en leesbare observaties. Daarnaast vond hij tijd voor vuistdikke standaardwerken over de wording van het Zuiderzeegebied en over zijn ultieme specialisme, de scheepsarcheologie. Bij zijn zeventigste verjaardag werd het aantal publicaties van zijn hand op vier- tot vijfhonderd geschat, en ook daarna heeft hij niet stilgezeten. In samenspraak met Freek Pereboom is eens getracht om deze lijst te completeren, maar het bleek onbegonnen werk...

Bij alle schrijfactiviteit van Gerrit van der Heide zelf is het aantal publicaties over hem opmerkelijk gering; dat illustreert zijn (misschien wel te grote) bescheidenheid. Hij sprak veel en graag, maar bijna nooit over zichzelf. Ja, op pagina 117 van het vijfde deel van J.J. Voskuil's megaroman *Het Bureau* (over het jaar 1980) komt hij eventjes te voorschijn als 'Geert van der Velde', medewerker van het Enkhuizer 'Zeemuseum', maar alleen als figurant. En in 1985 duikt hij op in de Suske- en Wiskestrip over het VOC-schip Amsterdam - om vervolgens door sommige bekenden nog lang te worden

aangesproken als ‘professor Barabas’. Echte erkenning van de kant van de wetenschap bleef trouwens uit, al hebben vrienden en collegae in Kampen serieuze pogingen gedaan om hem een eredoctoraat te bezorgen. Van hem hoefde het niet zo hard; een koninklijke onderscheiding (in 1977) was eigenlijk al teveel eer, maar met het *Vriendenboek* waarmee hij op zijn 70ste verjaardag (in 1985) werd verrast, was hij oprecht blij.¹

Mijn eerste persoonlijke contact met Gerrit van der Heide had ik in de jaren 1973-1974, toen er plannen waren om in navolging van Denemarken en Engeland een experimenteel-archeologisch centrum te vestigen op of nabij Schokland. Ik werd door hem en zijn vrouw gastvrij ontvangen in de sfeervolle pastorie van Middelbuurt. Toen we vanaf het voormalige eiland uit-zagen over de polder en ik opmerkte, dat de zorgvuldig ontworpen weg- en erfbeplanting na dertig jaar zo mooi tot wasdom was gekomen, zei hij met een lachje: ‘Ja, het wordt hier wel aardig.’ Met dat lachje bleek hij naderhand vergroeid. Het was het altijd minzame Gerrit van der Heide-lachje, dat naast plezier in en lichte ironie over het enthousiasme van de ‘jonge onderzoeker’ ook een heel bescheiden trots verried. Het ging immers om het werk waaraan hijzelf zijn bijdrage had mogen leveren. Het was het geluk van de pionier, die in de volstrekte verlatenheid was begonnen en zag, hoe er letterlijk en figuurlijk iets was gegroeid dat het waard was om aan volgende generaties door te geven.

Noot

- 1 J.G. Berkhout, J. Trijsburg en F.D. Zeiler (red.), *Gerrit van der Heide, vijftig jaar in touw voor natuur- en cultuurbehoud. Een vriendenboek ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag.* (Zwolle 1985)

Lijst van publicaties in de Kamper Almanak

- Geschiedenis van het ‘nieuwe’ land’, *Kamper Almanak* 1949-1950, 109-121;
- ‘Opgraving te Kampen’, *Kamper Almanak* 1951-1952, 139-147;
- ‘Twee ronde burchten bij Kuinre’, *Kamper Almanak* 1954-1955, 173-194;

- [met C.N. Fehrmann] 'Enige muntvondsten in het Zuiderzeegebied', *Kamper Almanak* 1955-1956, 214-227;
- 'Een meer Flevo en een eiland Flevum in de Romeinse tijd', *Kamper Almanak* 1956-1957, 184-195;
- 'Terp- en dijkresten in het Zuiderzeegebied', *Kamper Almanak* 1957-1958, 163-175;
- 'De laatste jaren van een eiland [Schokland]', *Kamper Almanak* 1958-1959, 236-273;
- 'Op en om "De Grote Bun" [de Zuiderzee]', *Kamper Almanak* 1959-1960, 245-259;
- 'Enkele gegevens omtrent het voorkomen van pleistocene faunaresten uit het IJsselgebied en de IJsselmeerbodem', *Kamper Almanak* 1960-1961, 171-201;
- 'Voorlopige gegevens over de opgraving in de Boven- of St. Nicolaaskerk te Kampen', *Kamper Almanak* 1961-1962, 241-265;
- 'Enkele aanvullende gegevens over de opgravingen in de Boven- of St. Nicolaaskerk te Kampen', *Kamper Almanak* 1962-1963, 179-198;
- 'Over het onderhoud van alle de zeewerken op het eiland Schokland', *Kamper Almanak* 1963-1964, 179-200;
- 'Enkele aantekeningen betreffende prehistorische bewoning van het oostelijk deel van het Zuiderzeegebied', *Kamper Almanak* 1965-1966, 200-214;
- 'Kraggenburg - uitzonderlijk monument', *Kamper Almanak* 1966-1967, 187-201.